

ՀԱՆԳԻՍՏ
ԵՐԶԱՆԿԱՅԻՇԱՏԱԿ
Ն. Ս. ՕԾ. Տ. Տ. ՎԱԶԳԻՆ Ա.
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

1994 թուականի Օգոստոսի 18ին, առաւօտեան ժամը 7.15ին, հինգերորդ օր Վերափոխման Սուրբ Աստուածածնի, ծանր սուզը պատեց Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ պայծառ երկինքը, եւ Հայ ժողովուրդն ամբողջ, իր նորածին պետականութեամբ, Հայաստանէն Սփիւռք, աշխարհի չորս ծագերուն, իր բոլոր յարանուանութիւններով անխտիր, եթերին ալիքներով իսկոյն հաղորդակից դարձաւ հասարակաց մեծ վիշտին, ողբալով կորուստը՝ որ կու գար հարուածել Հայութիւնն համայն, քրիստոնէական լուսաւորութեան երկրորդ հազարամեակի վերջալոյսին:

Կը մարէր Սուրբ Էջմիածնի երկարակեաց դահակալի կեանքին պայծառ արեւը, որ 39 զարուհներ շարունակ արծարծուն էր պահած նուիրական կանթեղը Լուսաւորչին, հակառակ սպառնացող բիւր վրտանգներուն. կը դադրէր բաբախելէ այդ Մեծ Հայուն, Տճամեայ Մեծադորձ եկեղեցականին, յիսուն տարիներու քահանայական միւռոնարոյր սուրբ օծութեամբ առջուն, Ամենայն Հայոց իմաստուն եւ շինարար Կաթողիկոսի՝ Տ. Տ. Վազգէն Առաջինի աստուածանուէր եւ հայրենասէր սիրտը:

Եռազոյն զրօշն հայրենի սուգի կիսախոնարհ հեծկլտանքով կու գար ծածանիլ մեր Հայրենիքի սահմաններուն մէջ, Տաթեւէն Տաշիրք, Դափանէն Աղչոք: Փշրուած էին վեց անվերջանալի դարերու գերութեան շղթաներն ամրակուռ, եւ առաջին անգամ էր որ մեր ազատ եւ անկախ մայրաքաղաքի նախագահական պալատէն կ'արձագանգէր վըշտակցական դոյժը Ամենայն Հայոց Հայրապետի մահուան:

Ու սեւ շղարշը կ'իջնէր պատել Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարի Կաթողիկոսական Գահը, ուխտական բազմազապար մոմերու լացով, բոլորին սրտայոյզ աղօթքներով, հանգուցեալ Գահակալի պայծառ իշխատակն օրհնելով յաւիտեան:

* * *

Քառասուն տարի է անցեր այն օրէն, երբ այս էջերուն վրայ ուրախութեամբ կու տայինք երիտասարդ Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգէն Առաջինի ընտրութեան աւետիսը, զոր ոմանք «մի անոյշ ձայն» որակեցին, այն օրերուն: Այժմ, մեծ վիշտի թախծով համակուած, բայց դարձեալ ուրախութեամբ ու նոյնիսկ հպարտանքով, պիտի ուզէինք վերարձարծել՝ ինչ որ 1955 թուականի այն ուրախ Սեպտեմբերին կ'արձանագրէինք, «Մուսա լեռան Հայերը» գրքի հեղինակին վերջաբանէն փոխ առնելով քաղուածաբար. «գաղութահայի մը հայրենասէր տիպարը կերտող քանդակիչ խոհերն էին անոնք, զոր բախտն ունինք անգամ մը եւս վերակոչելու, մարգարէաշունչ կնիք մը գորշմելով այդ փոքրիկ գրքոյկի մեծ հեղինակի ճակատին, որ ահա՛ կ'անցնի սահմանէն անդին երկնաբնակ հոգիներու, կանգնելու մեր լուսեբամ Հայրապետներու շարքին»:

«Ահա՛ գաղութահայու տիպար մը – կը գրէր հեղինակը, 1940ին վերլուծելով Ֆրանց Վերֆէլի վէպը՝ նուիրուած Մուսատաղի քառասուն օրերու հերոսական յիշատակին – որ լուռ ու մունջ ապրելով գաղութի մը մէջ, երբեք չի պարծեմար մեծ մեծ խօսքերով. բայց երբ գերագոյն պահը կու գայ, ներկայ է այնտեղ, հայրենի հողին վրայ, պաշտպանելու եւ մեռնելու համար իր ազգին ու հայրենիքին պատուին ու ազատութեան ի խնդիր... Արդեօք պիտի կարենամք ըսել թէ Ֆրանց Վերֆէլն այլ իրականութիւնը կը կանխէ՝ իր վէպին մէջ, ստեղծելով այն գաղութահայերը՝ որոնք իրապէս պիտի ծլին մեր գաղութներուն մէջ ու պիտի ծաղկին եւ պտուղ տան հայրենի հողին վրայ... ու կարենան ստեղծել իրենց նախահայրերու աշխարհին մէջ՝ կեանքի եւ արժէքներու նոր կոթողներ, ի փառս հայ հոգիին եւ կեանքի ոյժին» (Անդ, էջ 51-52):

Այս խօսքերով՝ նորընտիր Կաթողիկոսին կը նուիրէինք մաղթանքներու մեր համեստ փունջը, յանուն «Բազմավէպ»ի խմբագրութեան, ցանկալով որ կանխատես մարգարէի տեսիլքով շողարձակ այդ պատգամը լրիւ իրականանար յայտնութեամբ Ն. Ս. ՕՍ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, որ պիտի ըլլար գաղութահայ այն չքնաղ ծաղիկը, Արարատի լանջին բացուած, որպէս խորհրդանշ ազգային սերտ միութեան, Հայրենիքի եւ Սփիւռքի (այսպէս՝ գրեթէ քառացիօրէն):

Վշտալիր արցունքներով, բայց նաեւ անպատմելի գոհանակութեամբ կու գանք այժմ յայտարարել՝ թէ Վազգէն Ա.ի քառասնամեայ գործունէութիւնը եղաւ արդարեւ լրումն այս մարգարէութեան, որ պայծառացաւ հուսկ՝ ազատ եւ անկախ հայրենի պետականութեան ստեղծումով, եւ Ինք արժանի եղաւ՝ Մովսէս մարգարէին նման՝ իր աստուածարեալ ձեռքերով Աստուծոյ նուիրել Հայաստանի Հանրապետութեան առաջին Նախագահին սուրբ երդումը:

Արցախեան դէպքերը եւ սարսափելի երկրաշարժը մեծապէս ցնցեցին Իր Կաթողիկոսութեան վերջին եօթը տարիները, ու՝ անտարակոյս՝ պատճառ դարձան իր ծանր հիւանդութեան սաստկացումին եւ տխուր վախճանին:

«Էջմիածին» ամսաթերթը իր մահազոյժ յայտարարութեան մէջ (1994 Օգոստոս), յետ տալու կենսագրական հանրածանօթ ամփոփ տեղեկութիւններ, այսպէս կը բնութագրէր Լուսահոգի Կաթողիկոսին գործունէութիւնը.

«Հանգուցեալ Հայրապետը շուրջ մէկ քառասնամեակ իմաստութեամբ եւ մեծ նուիրումով հովուել է Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին: Իր հովուապետութեան չորս տասնամեակների ընթացքում՝ շինարար Կաթողիկոսը ներքուստ եւ արտաքուստ բարեգարդեց Հայ Եկեղեցին, պատրաստեց... բազում հոգեւոր սպասաւորներ, ամրապնդեց էկումենիկ կապերը բոլր Եկեղեցիների հետ, իր հովուապետական այցելութիւններով եկեղեցական կենտրոններ ու արտասահմանեան բնիք՝ սերտացրեց փոխադարձ կապերը Մայր Հայրենիքի եւ Սփիւռքի հայ հաւատացեալների միջեւ, ձեռք բերելով միջազգային նախապետութեան հեղինակութիւն: 1994թ. Յուլիի 28ին՝ Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահի հրամանագրով, հայ ժողովրդի ազգային արժէքների պահպանութեան ու զարգացման գործում դրսևւորած անձնուրաց նուիրումի եւ մատուցած բացառիկ ծառայութիւնների համար՝ Նորին Սրբութեանը շնորհուեց Հայաստանի ազգային Հերոսի բարձրագոյն կոչումը»:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Ն. Ս. ՕԾ. Տ. Տ. Գարեգին Բ. Վեհափառի մեծաբարբառ դամբանականը, թաղման արարողութեանց ընթացքին (Օգոստոսի 28), Էջմիածնի Մայր Տաճարի բեմէն, եօթնեակ երանութիւններու եղերերգակ փառարանանքով օծուն, անգամ մը եւս լիով պանծացուց Վազգէն Ա. Հայրապետի դէմքը, որ թէեւ հիւժած՝ անբուժելի հիւանդութեան երկար տառապանքէն, իր դազաղէն իսկ փայլեցաւ՝ Մեծագործ Հովուապետի շինարար տեսիլքով:

Այդ առիթով՝ Ս. Էջմիածին էին փութացած, յատուկ պատգամաւորութեամբ եւ ջբախումբերով, բազմաթիւ հայ եւ օտար մեծամեծ եկեղեցականներ՝ Հոռմէն, Մոսկուայէն, Թիֆլիսէն, Պէրուքէն,

եւն... իրենց եղբայրական ցաւակցութիւնն յայտնելու Հայաստան-եայց Առաքելական Եկեղեցւոյ վերին Իշխանութեանց եւ Հայաստանի Պետութեան:

Կ'ուզենք ընդգծել ներկայութիւնը Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Նուիրապետութեան Գլուխ՝ Տ. Տ. Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ. Կաթողիկոս - Պատրիարքի, որուն կ'ընկերանային Գերպոժ. Տ. Անդրէաս Եպս. Պետողլեան՝ Պատրիարքական Փոխանորդ եւ Օգնական Եպս. Պէյրուսի Հայ Կթղ. Համայնքին, Գեր. Հ. Անդրանիկ Վրդ. Կռանեան՝ խմբագրապետ «Մասիս» ամսաթերթի: Սուրբ Ղազարէն փութացած էր Միթարեան Միաբանութեան Ընդհ. Աբրահայր՝ Հ. Գէորգ Ծ. Վրդ. Պալեան, ընկերակցութեամբ՝ Հ. Գրիգոր Վրդ. Միքայէլեանի եւ Հ. Եղիա Վրդ. Բիւղայեանի: Հայաստանի Հայ Կաթողիկէ Համայնքի անունով կը մասնակցէին՝ Ընդհ. Փոխանորդ Տ. Նշան Ծ. Վրդ. Քարաբեհեան, Հ. Կոմիտաս Վրդ. Մանուկեան՝ Ժողովրդապետ Փանիկի եւ Հ. Միքայէլ Վրդ. Մուրատեան՝ Ժողովրդապետ Աշոցքի Հայ Կթղ. գիւղերու: Ստորագրեալս, հանգուցեալ Հայրապետի հետ հոգեւոր մտերմութեամբ կապուած՝ 60 տարիներէ ի վեր, Պուրէշի նախապատերազմեան շրջանէն, սրտի մեծ ցաւով անկարող եղաւ մասնակցելու այդ սուրբ արարողութեան, վիրաբուժական ծանր դործողութեան մը հետեւանքով՝ անկողին գամուած, Աշոցքի հիւանդանոցին մէջ: Թաղումէն շուրջ ամիս մը վերջ միայն հնարաւոր եղաւ, Հայաստանէն Փարիզ-Վենետիկ-Հռոմ-Պէյրուս ուղեւորութեանն ընթացքին, Սեպտ. 21ի իրիկունը, ծաղիկ մը զետեղել հանգուցեալ Հայրապետի թաւմ հողակոյտին վրայ, խունկ մը աղօթք սփռելով հոն՝ վերջալոյսի շողերուն պէս բոցակէզ, «Հոգւոց»ի մը յուզումներով սրտակեղեք.

«Յիշատակմ արդարոց օրհնութեամբ»:

* * *

Անցնող քառասուն տարիներու հոսանքն ի վեր քալելով, հարկ է այստեղ յիշատակենք արագօրէն ոգեկոչելով Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի շինարար գործունէութեան գլխաւոր հանգրուաններն ու կոթողները, սկսելով Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարէն, նախաքրիստոնէական շրջանի ատրուշանի յայտնութենէն, «Դուռն Տրդատայ» կամարէն մինչեւ նոր Վեհարան, շուրջ-պար կազմող խաչքարերէն եւ աղբւր-յուշարձաններէն մինչեւ նահատակաց խաչքարերու կոթողը, վանական սեղանատունէն եւ հիւրանոց-վանատունէն մինչեւ Գանձատուն-թանգարանը մեծագին, սաւառնելու համար՝ հրաշապատում նորոգութիւններով՝ Հօրփսիմէի տաճարէն մինչեւ Բջնի, Գայիանէն Գեղարդ, Տաթեւէն Հաղարծին ու Գուշավանք:

Բայց Ս. Ղազարն յատկապես պիտի յիշէ 1956 եւ 1970 թուականներու պատմական այցելութիւնները, նոր Զեռագրատան բացումով, Ալիշանի սենեակ-թանգարանի օրհնութեամբ, Գեղարդի սուրբ ժայռերէն փրցումը խաչքարի մը ներկայութեամբ, որ մասունքի նման եկաւ բազմեցաւ Վեհափառ Հայրապետի ձեռքով, օտար ափերու վրայ միշտ հայ մնացած Մխիթարեան Վանքի թանգարանին կեդրոնը:

Սուրբ Ղազարի Հայրերը երբեք պիտի չմոռնան Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի ուզարկած մի այլ խաչքար եւս, որ դարձաւ յուշարձանային կոթող, ի պատիւ Ապրիլեան մեր նահատակներու, վանքի եկեղեցիին գաւիթին մէջ, մշտարժարծ կանթեղներու աղօթքով ու խունկով: Երբեք պիտի չմոռնան անոնք մանաւանդ այն հոգածու վերաբերումը, զոր հանգուցեալ Հայրապետը ցուցարեւեց 1966ին՝ Ս. Ղազարի ողորումին տիտուր լուրն առնելով, ու երկրորդ անգամ մըն ալ 1975ի մեն չրդեհին պատճառած աղէտին ի տես, փութացնելու իր նիւթական նուիրատուութիւնը, ցաւակցութեան հեռագրին հետ:

Իր զահակութեան առաջին իսկ օրէն նամակագրական մտերիմ կապեր կամուրջ կը նետէին Ս. Էջմիածնէն դէպի Ս. Ղազար, ամէն Կաղանդի ու Ս. Զատիկի առիթներով: Ամէն մէկ հրատարակութիւն՝ փոխադարձաբար կը սուրային Արարատէն Վենետիկ. կաթողիկոսական կոնդակներն անգամ կու գային ողջունել միաբանական Հայրերը:

1970-72 թուականներուն հաճեցաւ Ս. Ղազարէն հրաւիրել Էջմիածին, կրօնաշուշ նիւթերու զասաւանդութեանց համար, Մխիթարեան միաբաններ, որոնք վայելեցին հոն ջերմ ու մտերիմ ասպընջականութիւն:

Քանի՜ քանի անգամներ, ստորագրեալս, որպէս ներկայացուցիչ Մխիթարեան Միաբանութեան, վայելած է Ս. Էջմիածնի Միաբանութեան մէջ՝ Վեհափառ Հայրապետի սիրալիր հիւրասիրութիւնը, մասնակցած Վեհարանի միաբանական հաւաքովներուն եւ նոյնիսկ Վեհափառ Հայրապետի ճաշին եւ ընթրիքին, յորելիսական հանդէսներու առիթով, 1965ին, 1978ին, ապա՝ 1988ի երկրաշարժի տիտուր օրերուն, եւ վերջին անգամ շուրջ 40 օր, 1992 թուականի Յունուարէն:

Այդ քառասնամեակին՝ Վենետիկէն քանի չափ Մխիթարեան Հայրեր այցելած են Հայաստան եւ յատկապէս՝ Ս. Էջմիածին, տանելով Ս. Ղազարի Ընդհ. Արքահօր եւ միւս միաբաններուն սիրոյ ողջոյններն ու նուէրները ու վայելած են միշտ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի սրտաբաց հիւրամեծարութիւնը. յաճախ պատմած է անոնց իր մեն յարգանքը եւ հիացումը՝ հանդէպ մանաւանդ Հ. Ղեւոնդ Ալիշանի եւ իր մտերիմ կապերը անոր աշակերտ Հ. Մկրտիչ Վրդ. Պոտուրեանի հետ, որ եղած է զրաբարի իր ուսուցիչը:

Այդ օրերուն էր որ Կրօնի ազատութեան հարցով, քաղաքական մեծ յեղաշրջումէն ասդին, Հայաստանի Գերագոյն Խորհուրդի ատեանին առջեւ խօսք կ'առնէր Վեհափառ Հայրապետը, 1991ի աշնան, խիզախօրէն պաշտպանելով գոյութեան իրաւունքը, Հայրենիքի մէջ, Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ կողքին, նաեւ այլ փոքրամասնութիւններունը, ինչպիսին էր վաղուց Հայաստան գտնուող Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Համայնքը: Յաջորդաբար, մեր խնդրանքին վրայ, իր մասնաշատուկ հրաւերով էր որ հնարաւոր դարձաւ նոյն Համայնքի պաշտօնական եւ օրինական ձեւակերպութիւնները կազմակերպել Հայրենիքի սահմաններուն մէջ, եւ անկէ ալ անդին՝ մերձակայ Վրաստանի հայ կաթողիկէ շրջաններուն:

Այս յուսալիւր հեռանկարով, էկումենիկ սերտ յարաբերութիւններու ծիածանին ներքին, հաշտունչ վառ ոգիով եւ եղբայրական սիրով, կը հրաւիրենք հանգուցեալ Հայրապետի երկնային օրհնութիւնը՝ ի նպաստ ապագայ սերունդներու բարեծաղկումին, եւ Հայրենիքի ու Եկեղեցւոյ պայծառութեան:

Օգոստոսի տխուր դէպքէն քանի մը ամիս առաջ, հրաշալի հանգէս մը տեղի ունեցաւ Ս. Էջմիածնի մէջ. Վակներեան բառերով՝ պիտի ուզէինք աստուածային վերջալոյսը նկատել Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի կեանքին: 1994 թուականի Ապրիլի 22ին՝ Ս. Էջմիածին հասան, Կարգինալ Ա. Սիլվեստրինիի զլխաւորութեամբ, մասնաւոր պատգամաւորութեան մը, բերելով Թադէոս եւ Բարթողիմէոս Ս. Առաքեալներու նուիրական մասունքները, ոսկեղրուագ ապակեպատ չքեղ սափորներու մէջ ամփոփուած. Հռոմի Սրբազան Պապ՝ Յովհաննէս Պօղոս Բ. Բահանայապետի նուէրներն էին: Սքանչելի եւ հոգեպարար արարողութիւն մը տեղի ունեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, հայ շարականներու խունկով, Սուրբ-Գրային ընթերցումներով, աղօթքներով. այդ առիթով՝ ձերունազարդ Վեհափառ Հայրապետը ողբերուած, մեծ յուզումով եղբայրօրէն ողջունեց Հռոմէն հասնող Պատուիրակութիւնը, եւ գերազանցօրէն էկումենիկ գաղափարներով օծուն, անցեալի յիշատակներով ընդելուզուած, պատգամ մը տուաւ. ողջունեց Հայրենիք վերադարձող, իրենց նահատակութեամբ ոռոգուած սուրբ երկիրը՝ Հայաստան վերադարձող Առաքեալները, ողբկոչեց Հռոմի եւ Հայաստանեայց առաքելական զոյգ Եկեղեցիներու երէց եւ կրտսեր Հիմնադիրները (Պետրոս-Պօղոս, Թադէոս-Բարթողիմէոս), օրհնեց անոնց հաւատացեալ որդիները, եւ եկեղեցական եղբայրակցութեամբ նարօտուած Նուիրապետներն ու հոգեւորական դասերը դրուատեց, մարգարէական շունչով եւ մերթ յուզումէն արտասուագին զսպուած հեծկըլտանքով լուսաշող:

Մենք ալ յուզուած էինք այդ պահուն, եւ երբեք պիտի չուզենք մոռնալ Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պատկառելի այդ

դէմքը, պայծառ ու հեռատես, իմաստուն եւ լուսաշող, անմահութեան ցոլքերով հոգեշինացած:

Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:

«Բաղձավէպ»ի խմբագրութեան անունով եւ Մխիթարեան բովանդակ Միաբանութեան կողմէ, Մեր ալ սրտագին վշտակցութիւնը թող հասնի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին՝ աղօթքով, խունկով, օրհնութեամբ ու եղբայրական սիրով:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ԱՐԹՊՍ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ՄԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱՐԱՆ

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՎՐԱՍՏԱՆԻ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՄԱՅՆՔԻ